

Antické mýty jinak I. Savci

Vědecká jména savců (stejně jako ostatních organismů) jsou nejrůznějšího původu. Odrážejí vzezření, velikost, barvu, chování nebo další vlastnosti živočichů, či odkazují k místu jejich nálezu, resp. výskytu. Mohou být odvozena od osobních jmen, a to i fiktivních postav. Jména božstev a hrdinů řeckých a římských mýtů byla oblíbeným zdrojem názvů od dob zakladatele zoologické a botanické nomenklatury. Následovníci Carla Linného (1707–78), kteří dobře znali antické mýty, se často jejich příběhy a postavami inspirovali. Příkladem může být pilný britský zoolog a autor popisu asi 2 000 nových druhů a poddruhů savců Oldfield Thomas (1858–1929). V letošním ročníku *Živy* nabídneme čtenářům neobvyklý pohled na přírodu. Šestidílný seriál *Antické mýty jinak* představí některé živočichy a rostliny jako pokračovatele starých řeckých a římských příběhů, jako nositele jmen kdysi slavných božstev, lidí a dalších mýtických bytostí. První díl pojedná o savcích, druhý o ptácích, třetí pak o plazech, obojživelnících a rybách. Ve čtvrté části se budeme zabývat bezobratlými živočichy (mimo hmyz), v páté hmyzem a v šesté rostlinami.

Úvodem seriálu

Prapůvodní postavou byl Chaos, tedy personifikovaná zející prázdnota. V ní se vytvořil beztvářý mrak, kolotající a vířící (z tohoto zmateného pohybu pochází dnešní význam slova chaos). Zrodily se první bytosti: Matka Země Gáia, bůh jasného světla Aithér, vládkyně noci Nyx a dne Hémerá, bohové podsvětní propasti Tartaros a podsvětní tmy Erebos. Mezi nejstarší obyvatele světa patřily také různé nestvůry.

Pod vládou boha nebes Úrana se svět postupně utvářel. Objeví se Kyklópy, Hekatoncheirové, Giganti a Títáni. Zrodila se bohyně lásky Afrodíté. Nejmladší Títán Kronos převzal od otce Úrana řízení světa. Poté se zmocnil vlády jeho syn Zeus. Diovi sourozenci a potomci si mezi sebe roz-

dělili nebe, zemi, vodstva a podsvětí. Většina z nich sídlila na hoře Olympos.

Božstva starající se o přírodu žila na zemi. Vládla jim Diova sestra Démétér. Populární byl bůh vína a vinařství Dionýsos, bůh plodnosti Priápos a další. Přírodu oživovali Kentauři a nymfy – u vod Najády, v lesích Dryady a Hamadryady, na horách Oready. Svrchovaným vládcem moří se stal Poseidón, o vody se staral i Pontos, jeho syn Néreus a mnoho jiných bohů a bohyní. Hádés panoval v podsvětní říši. Sloužil mu převozník Charón, hlídač pes Kerberos a další bytosti a obludy. Osud určovaly sudičky Moiry. Do mýtů vstupovali hrdinskými činy héroové – Perseus, Héraklés, Théseus a další. Mnohá dobrodružství prožili Argonauti a účastníci trójské války.

Z tisíců postav řeckých a římských mýtů se většina dostala do vědeckých nomenklatur. Nezapomněli na ně totiž vedle astronomů a mineralogů ani zoologové a botanici. Motivování vzezřením, chováním či místem výskytu objektů svého zájmu používali k pojmenovávání přírodnin mytonyma (vlastní jména mytologických postav). Živočichové a rostliny tak byli vlastně porovnávání se svými mýtickými předobrazy. Někdy je obtížné odhalit důvody výběru daného jména, zvláště když autor explicitně neuvedl *derivatio nominis* (odvození názvu). Názory na původ se v literatuře, jejíž výběrový seznam najdete na webové stránce *Živy*, mohou lišit.

Vědecká jména v seriálu jsou citována se jménem autora a (u živočichů) rokem uveřejnění. Validita (platnost) názvů není hodnocena, v kontextu nejnovějších taxonomických názorů uvedeme i synonyma. V několika případech se objeví také ukázky nepřímého odvození jména ze vzdáleného mytologického zdroje (např. klokan *Petrogale persephone* Maynes, 1982). Psaní jmen řeckých mytologických postav respektuje původní délky samohlásek. Tento způsob mimo jiné naznačuje výslovnost vědeckých jmen, např. názvy odvozené od jména lovce Óríóna čteme dlouze, nikoli krátce. Jména postav jsou převzata z publikace Václava Bahníka, *Slovník antické kultury* (1974, nakladatelství Svoboda), která se používá v odborných pracích.

Mytonyma v biologii najdeme nejen v nomenklatuře, ale rovněž jsou vžita jako obecné pojmy a termíny (chiméra, hermafrodit, nymfa). Do okruhu přírodovědeckého vzdělání tak antické mýty jistě patří (viz také *Živa* 2011, 1: IV).

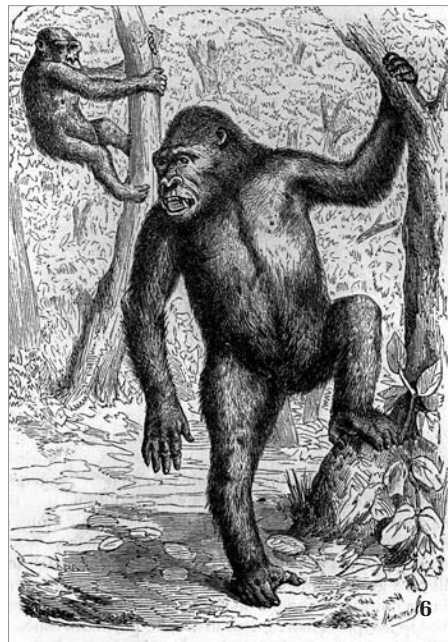
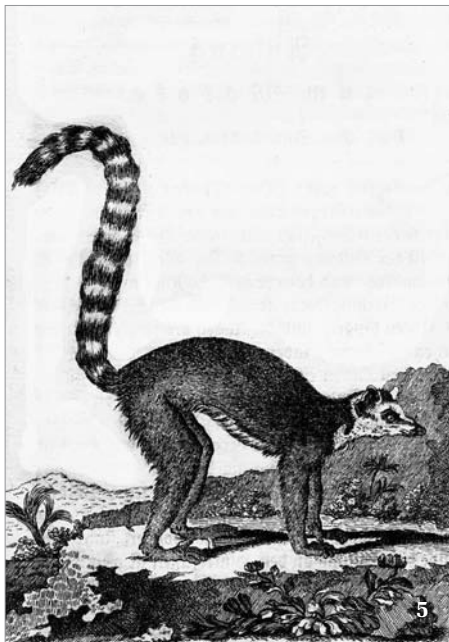
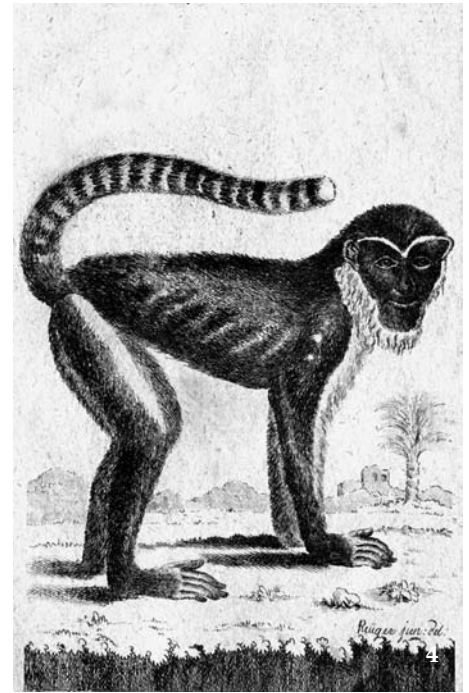
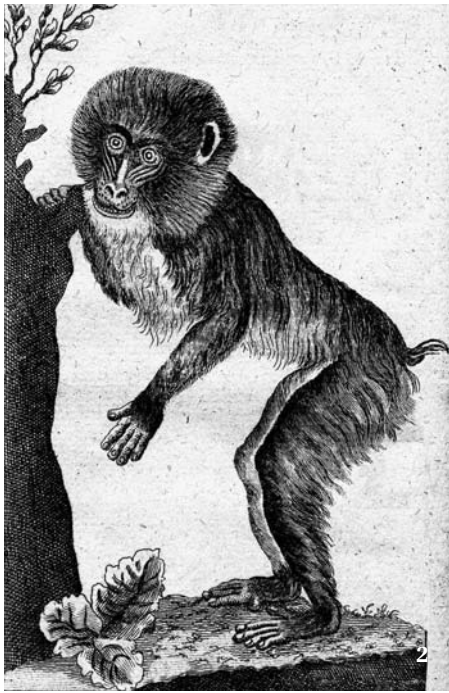
Počátky světa

Nejstarší mýtické doby jsou typické výskytem oblud a příšer. Echidna – napolo dívka, stále mladá a hezká, napolo had byla tak obávaná, že jí bohové přikázali bydlet v odlehle podzemní jeskyni. Její jméno získal podivný australský tvor, jakýsi půl savec a půl plaz (zástupce vejcorodých – *Prototheria*), ježura (*Echidna* G. Cuvier, 1797; nyní *Tachyglossus* Illiger, 1811).

Povedenou dcerou monstrózní Echidny byla hrozivá Sfinx. Již dříve se podobná nestvůra objevila v asyrsko-babylonských mýtech. Známa je Sfinxa egyptská, často s tváří panovníka. Řekové si Sfinxu představovali jako lva s hadím ocasem, orlími křídly a ženskou hrudí a tvář. Seděla před branami Théb a počestným dávala hádanku, který tvor má někdy dvě nohy, někdy tři

1 Fiktivní portréty některých zmiňovaných postav. Obrovský a hrubý silák Gigant, po kterém se nazývá mnoho velkých tvorů (a). Storuký obr Gyás dal jméno několika silným živočichům (b). Moudrý Prométheus se v nomenklatuře savců uplatňuje jen výjimečně (c). Slavný lovec Óríón, který se dostal nejen do biologické nomenklatury, ale jako souhvězdí i na oblohu (d). Potměšilý lesní bůh Pán (e). Vládce temného podsvětí Hádés neboli Pluto (f). Král a dobyvatel Pelops (g). Nešťastný thébský král Oidipús (h). Trójský král Priamos (i). Trójský vojevůdce Hektór (j). Mykénský král a mstitel svého otce Orestés (k). Orig. T. Pavlík

a někdy čtyři – a když má nohou nejvíc, je nejslabší. Kdo neuhodl, toho zardousila. Hádanku vyřešil budoucí thébský král Oidipús: je to člověk, neboť jako dítě se pohybuje po čtyřech, dospělý chodí po dvou a ve stáří užívá hůl. Sfinga poté spáchala sebevraždu. „Hrůzostrašně“ vypadající středoafričtý mandril (*Mandrillus sphinx* Linnaeus, 1758; obr. 2) je nazván po ní. Stejný původ má i jméno jihoasijského kaloně krátkonosého (*Cynocephalus* Vahl, 1797).

Strach naháněly tři sestry Gorgony. Měly obrovské tesáky, kovové ruce a místo vlasů hady. Kdo spatřil jejich tvář, hrůzou zkamenněl. Proto byl rod neobvykle a poněkud děsivě vyhlížejících afrických pakoňů se silnými rohy, hustou hřívou a dlouhou brádkou nazván *Gorgon* Gray, 1850 (nyní *Connochaetes* Lichtenstein, 1812). A ještě další savec dostal podle jedné hypotézy jméno Gorgon. Koncem 5. stol. př. n. l. proplul kartháginský mořeplavec Hannón mezi Héraklovými sloupy (tedy Gibraltarským průlivem) ze Středozemního moře

do Atlantského oceánu. Jeho velké loďstvo pokračovalo v cestě podél západního pobřeží Afriky. Při kolonizování nových území Hannón objevil srstí zarostlé divoké tvory podobné lidem a popsal je s odkazem na Gorgony jako Gorgadas. Tlumovníci poté převedli tento název z punštiny do řečtiny zkomoleným výrazem Gorillas. Jednotné číslo tohoto slova bylo pak použito k označení největšího lidoopa gorily (*Gorilla* I. Geoffroy, 1852; obr. 6). Gorgona Sthenó dala zase jméno vrápenci selangorskému (*Rhinolophus stheno* K. Andersen, 1905), žijícímu v jihovýchodní Asii. Živočich s výrůstkem na nose zřejmě v autorovi popisu nezbuzoval pocity z pohledu na hezkou tvář, stejně jako jeho příbuzný vrápenec jižní (*R. euryale* Blasius, 1853; obr. 8a). Také tento letoun z oblasti Středozeří nese jméno Gorgony, a to Euryaly. Třetí ze sester, nejznámější Medúsa, se svým jménem uplatňuje zvláště v botanické nomenklatuře.

V Dantově Božské komedii se dočítáme o obludách s tvářemi dívek a s ptačími

2 „Hrozivě“ se tvářící mandril (*Mandrillus sphinx*). Orig. G.-L. L. de Buffon, *Naturgeschichte der vierfüßigen Thiere* (Berlín 1792)

3 Makak lví neboli wanderu (*Macaca silenus*). Orig. G.-L. L. de Buffon (1792)

4 Kočkodan Dianin (*Cercopithecus diana*) s typickou bílou linií nad očními oblouky – stříbrným lukem bohyně lovu. Orig. G.-L. L. de Buffon (1792)

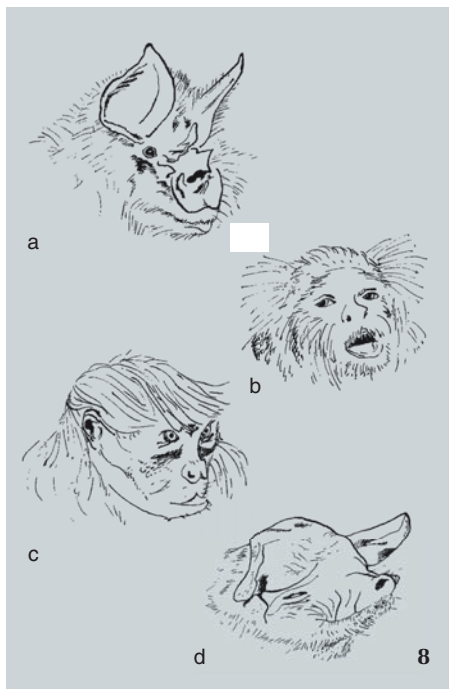
5 Lemur káta (*Lemur catta*). Madagaskarští lemuři se projevují nářikavými hlasy, stejně jako antičtí Lemurové. Orig. G.-L. L. de Buffon (1788)

6 Gorila (*Gorilla gorilla*) připomínala cestovateli Hannónovi děsivého chlupatého člověka. Orig. M. P. Gervais, *Éléments de zoologie* (Paříž 1871)

7 Veverka niobe (*Lariscus niobe*) a slzy zdrčené královnou Niobe na její srsti. Orig. T. Pavlík

8 Vrápenec jižní (*Rhinolophus euryale*) se jmenuje po odpudivé Gorgoně Euryale (a). Šklebící se kosman bělovousý (*Calolithrix jacchus*) získal jméno po Dionýsově přezdínce Iakchos – výskající (b). Chápan černý (*Ateles paniscus*) připomíná rozježené Pánisky (c). Tadarida *Mops thersites* jako následovník škaredého vojáka Thersíta (d). Orig. T. Pavlík

9 Cibetkovitá šelma oviječ skvrnitý (*Paradoxurus hermaphroditus*) dostala jméno po Hermafroditovi. Tento druh je v posledních letech středem zájmu epidemiologů, protože z jeho těla byl izolován virus shodný s koronavirem, který způsobuje vznik závažného onemocnění označovaného jako SARS (blíže viz *Živa* 2003, 6: 246–248).

V Číně byl proto vydán zákaz konzumace masa oviječů, kteří patří na jihu této země k oblíbeným pochoutkám. Orig. A. Brehm, Tierleben. Säugetiere 2 (Lipsko 1877)

10 Tamarin žltoruký (*Saguinus midas*) se zlatavě zbarvenýma rukama a „vytahanýma“ ušima je živoucím ztělesněním pověsti o králi Midovi. Foto M. Kořínek

11 Magot (*Macaca sylvanus*) se nazývá po lesním bohu Silvanovi, variantně psaném jako Sylvanus. S jediným v Evropě volně žijícím druhem opice je spjata novodobá pověst, podle níž se Britové udrželi na Gibraltaru jen do té doby, dokud tam budou žít makakové. Když se v r. 1942 Winston Churchill dozvěděl, že počet magotů zde povážlivě klesl, přikázal veliteli britských jednotek v Africe odchytnout pro Gibraltar nové jedince. I když je zde počet magotů nyní stabilní, čas od času Britové jejich populaci oživují novými makaky dováženými z Maroka. Foto E. Kůs

těly. Týrají v druhém pásmu sedmého kruhu pekla sebevrahy, stejně jako jejich antické předchůdkyně pronásledovaly zločince. Zoologové použili jméno Harpyjí pro kaloně rodů *Harpionycteris* Thomas, 1896 (např. kaloň harpyjový – *H. celebensis* Miller a Hollister, 1921) a *Harpya* Illiger, 1811 (v současnosti *Nyctimene* Borkhausen, 1797), a také pro netopýry muriny rodů *Harpiocephalus* Gray, 1842, a *Harpiole* Thomas, 1915.

Krásná sestra Harpyjí Íris měla na starosti duhu. Uctívali ji zejména rolníci – vždyť duha je spojena s tolik potřebným deštěm. Íris také nosila z nebe na zem vzkazy božstev, a jim naopak přinášela ve zlatém poháru vodu z podsvětí řeky Styx. U této vody se slavnostně pronášely nezrušitelné přísahy. Podle duhy a její bohyně dostávali jména tvorové, které charakterizuje barevnost. Iridescence, tedy změny barev v závislosti na úhlu pohledu, je u savců velmi neobvyklá. Výjimkou je srst afrosoricidů (*Afrosoricida*, řád drobných savců), zvláště zlatokrta zulského (*Am-*

blysomus iris Thomas a Schwann, 1905; někdy považovaný za poddruh zlatokrta hottentotského – *A. hottentotus iris*). Z podobného důvodu má své pojmenování jihoamerický křeček *Oxymycteris iris* Thomas, 1901 (nyní *O. inca* Thomas, 1900).

Utváření světa

Mezi nově nastupujícími božstvy vystupují mimo jiné Giganti. Čtyřiatdvacet obrovitých synů Matky Země se odmítalo ve své pýše podřídit jakémukoli řádu. Svou vůli prosazovali silou, vzepřeli se i nejvyššímu vládcí bohů Diovi. Rozpoutali boj o vládu nad světem – gigantomachii, v níž byli poraženi. Zoologové používají jejich jméno u těch živočichů, kteří vynikají mezi svými příbuznými velikostí a silou, jako je krysa kuru velká (*Grammomys gigas* Dollman, 1911) z hory Mount Kenya, mexický endemit rejsek obrovský (*Megasorex gigas* Merriam, 1897) a kanadský poddruh rysa červeného (*Lynx rufus gigas* Bangs, 1897). Několik Gigantů s rozpětím křídel přes 50 cm najdeme mezi letouny – megaderma

australská (*Macroderma gigas* Dobson, 1880), středoafričský pavrápenec obrovský (*Hipposideros gigas* Wagner, 1845) nebo argentinská tadarida *Eumops perotis gigas* Peters, 1864. Sudokopytníky zastupuje východní poddruh africké antilopy Derbyho (*Taurotragus derbianus gigas* Heuglin, 1863), dále los aljašský (*Alces americanus gigas* Miller, 1899), a také prase usurijské (*Sus scrofa gigas* Heude, 1892; v současnosti *S. s. ussuricus* Heude, 1888). Patří sem i endemit Komandorských ostrovů (podle fosilních nálezů původně žil v celé oblasti severního Tichého oceánu), kterého vybili lovci již čtvrtstoletí po objevení (a vědecky byl popsán až po vyhubení), koroun bezzubý (*Hydrodamalis gigas* Zimmermann, 1780) z řádu sirény (viz dále). Tento mořský gigant dorůstal až 7 m a vážil nejméně čtyři tuny.

Diovými spojenci při zavádění řádu světa se stali storucí obří Hekatoncheirové. Zeus učinil z těchto tří siláků dozorce podsvětní káznice. Podle jednoho z nich – Gyanta nese jméno medvěd aljašský (*Ursus arctos gyas* Merriam, 1902), žijící u řek a jezer na Aljašce, včetně Aleutských ostrovů. Jmenovcem Gyanta je i největší poddruh pískomila malého (*Taterillus emini gyas* Thomas, 1918) z jižního Súdánu.

Do rodiny Matky Země patřilo 12 Títánů a Títánek. Většina z nich se i se svými potomky zapojila do bojů proti Diovi, do kruté desetileté války títánomachie. Prozíravý Prométheus však předvídal, kam vzpoura povede, a postavil se na Diovu stranu. Získal tak vládcovu přízeň. Zeus ale nerad viděl, že Prométheus pomáhá lidem, a to i proti jeho vůli. Když Títán předal lidem oheň, který odciplil bohům, byl tvrdě potrestán. Zeus ho nechal přikovat ke skále v pohoří Kavkaz. Denně přilétal orel a vyklouval Prométheovi játra, která mu přes noc opět dorůstala. Jeho trápení ukončil až po mnoha letech hērós Héraklés, jenž orla zastřelil šípem. Na památku slavného kavkazského vězně byl pojmenován tamní endemický hlodavec krtoš (*Prometheomys* Satunin, 1901). S jediným druhem tohoto monotypického rodu, krtošem kavkazským (*P. schaposchnikovi* Satunin, 1901), je spojena nomenklatorická zajímavost. Druhé jméno dostal živočich po zoologovi Chačaturu Georgijeviči Šapošnikovovi, který později (1924) založil Kavkazskou biosférickou rezervaci, jež od r. 2007 nese jeho jméno. Šapošnikov byl v r. 1937 při politických čistkách zatčen, uvězněn ve městě Majkopu na Kavkaze a následujícího roku jako kontrarevolucionář popraven. Rodový i druhový název hlodavce zůstává tedy shodou okolností odvozen od jmen dvou kavkazských vězňů, jednoho mýtického a jednoho skutečného.

Na rozdíl od svého bratra Prométhea byl Epimétheus neprozíravý. Přes varování přijal záludný dar od bohů. Zeus rozzlobený chováním lidí rozhodl, že na ně sešle zlo. Na jeho příkaz zhotovil bůh kovářství Héfaiostos krásnou dívku a do rukou dostala schránku, v níž byly uzavřeny všechny možné bědy. Potom Pandóru poslali jako nevěstu Epimétheovi. Zvědavá žena otevřela svou Pandórinu skříňku a do světa se k jejímu překvapení rozléta trápení a strádání. Protože překvapení byli i vědci, když

12

v relativně dobře probádaném Mexiku objevili neznámého sudokopytníka, nazvali mazamu jukatánského podle Epimétheovy manželky *Mazama pandora* Merriam, 1901. Stejný původ má jméno poddruhu agutiho středoamerického (*Dasyprocta punctata pandora* Thomas, 1917). Hlodavec je endemitem kolumbijského ostrova Gorgona – podle už zmiňovaných Gorgon. Španělský konkvistador Francisco Pizarro pojmenoval ostrov v r. 1527 poté, co zde zemřelo mnoho jeho mužů na následky uštknutí jedovatými hady.

Kruté Sirény vypadaly prapodivně, jako okřídlení ptáci s hlavami krásných dívek. Sídly na osamělém ostrově a svým zpěvem lákaly námořníky. Jakmile ovšem loď zamířila k ostrovu, rozbila se o skály. Sirény ztrácely v mýtech postupně svou ptačí podobu a stávaly se z nich mořské panny s rybími ocasy. Podle nich dostal řád vodních savců žijících v pobřežních vodách jméno *Sirenia* Illiger, 1811. Coby démonické bytosti se mýtické Sirény dostaly i do Bible. V Izajášově prorocství (kapitola 13, verš 22) se popisuje zkáza Babylónu. Do města vtrhly mimo jiné Sirény. Výraz sirenae z latinského překladu Bible – Vulgáty (seirénes z řeckého překladu Starého zákona – Septuaginty) se do češtiny 15. stol. překládal jako ochochule, tedy tvorové s chocholkou. Kralický překlad hovoří o dracích, nové překlady nahradily tyto nestvůry prozaičtějšími šakaly. A upraveným výrazem ochochule byli dlouho označováni právě vodní savci sirény.

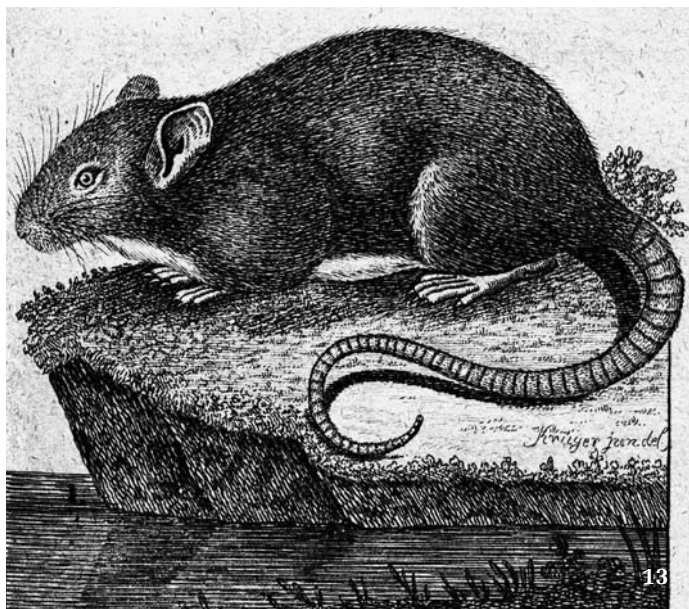
Nebeská božstva

Po mnoha bojích se staršími božstvy a obludami se vlády nad nebem i zemí ujal Zeus. Za sídlo si zvolil horu Olympos, odkud odměňoval a trestal bohy i lidi. Odtud také vyrážel za svými četnými milostnými dobrodružstvími. Otec jedné Diovy milenky, král Lykáón, chtěl vyzkoušet Diovu vševědomost. Pozval ho na hostinu a předložil mu k jídlu lidské maso. Rozhořčený Zeus spálil královský palác bleskem a krále samého proměnil ve vlka. Po Lykáónovi se jmenuje africký pes hyenový (*Lycaon pictus* Temminck, 1820) a také vlk lesní (*Canis lupus lycaon* Schreber, 1775), žijící ve východní Kanadě a na Aljašce.

Zeus se zamiloval do dcery jistého říčního boha, jmenovala se Íó. Diova manželka Héra ho na záletech přistihla a zaskočený Zeus proměnil milenku v bílou kravku. Héra na ni poslala obrovského ováda, který ji štvál k moři a dále po pobřeží. Íó v podobě dobytčete přeplavala mořskou úžinu (stále nazývanou Bospor, tj. Dobytčí brod) a teprve po dlouhém utrpení získala zpět lidskou podobu. Přelétavý, jakoby stále prchající středoamerický netopýr Thomasův (*Balantiopteryx io* Thomas, 1904) je nazván po ní. Stejně jsou motivována jména dalších netopýrů: asijského netopýra *io* (*Ia io* Thomas, 1902) a jihoamerického *Rhogeessa tumida io* Thomas, 1903. Podobný je také původ označení indonéských a malajských poleťuch rodu *Iomys* Thomas, 1908.

Udržovat pořádek ve světě pomáhala svému otci Diovi bohyně míru Eiréné. Po ní získal svůj název chilský a argentinský křeček rodu *Irenomys* Thomas, 1919. Přírodním popudem k tomu byla 1. světová válka a všeobecná touha po míru. Do sboru nejbližších spolupracovníků Dia patřila jeho dcera a bohyně přírody, zvíře a lovu Artemis, Římány nazývaná Diana. Její šípy ze stříbrného luku nikdy neminuly cíl. Právě luk, dobře patrný jako bílý proužek shora lemující černý obličej, stojí za pojmenováním afrického kočkodana Dianina (*Cercopithecus diana* Linnaeus, 1758; viz obr. 4). Po bohyni lovu se nazývá také bělozubka *Crocidura diana* Dollman, 1915 (nyní *C. fulvastra* Sundevall, 1843) ze středoafričských savan, a netopýr *Emballonura diana* Hill, 1956, poletující na Šalomounových ostrovech a na Papui-Nové Guineji. Zajímavý původ má označení nartouna Dianina (*Tarsius diana* Niemitz a kol., 1991), endemického primáta z ostrova Sulawesi. Autoři se takto rozhodli vzdát poctu nejen bohyni Dianě, ale i primatoložce Dian Fossey, která byla r. 1985 zavražděna ve Rwandě.

Bohyni Dianu doprovázel slavný lovec Óríón. O jeho životě se vyprávělo mnoho různých mýtů. Podle jednoho byl tak výborným lovcem, že hrozilo vyhubení všech zvířat. Matka Země na něj proto poslala obrovského šтира, který ho usmrtil. Oba – Óríón i štir – byli pak přeneseni na

12 Gibon lar (*Hylobates lar*) si vymezuje teritorium zdaleka slyšitelným houkáním, jakoby napodoboval své prototypy Lary. Jedinec na snímku odpočívá ve zcela netypické poloze. Giboni tráví většinu života na stromech, po zemi se pohybují poněkud neobratně. Foto V. Motyčka

13 Potkan (*Rattus norvegicus*), zdatný zvířecí cestovatel a nesmírně přizpůsobivý druh původem z východní Asie. Za pomoci člověka se zabydlel na všech světadílech s výjimkou Antarktidy. Orig. G.-L. L. de Buffon, *Naturgeschichte der vierfüssigen Thiere* (Berlín 1795)

14 Podivný a převážně v noci aktivní luskoun dlouhoocasý (*Manis tetradactyla*, syn. *M. longicaudata*) je obyvatelem lesnatých oblastí střední Afriky. Přesto ho autor ilustrace, v rozporu s touto skutečností, naaranžoval v romantické kompozici rozvalin antického chrámu. Orig. G.-L. L. de Buffon (1783)

oblohu, kde září jako souhvězdí. Lovcovo jméno nese australský netopýr *Nycticeius orion* (Troughton, 1937) a vlk grónský (*Canis lupus orion* Pocock, 1935).

Zeus neměl dceru Artemis (Dianu) s legitimní manželkou, ale s milenkou Létó. Římané jí říkali Latona. Kvůli svému vztahu s Diem vytrpěla velká příkoří, neboť ji vytrvale pronásledovala Diova žena Héra. Po Latoně byla nazvána bělozubka latona (*Crocidura latona* Hollister, 1916), žijící v Africe. Také její příbuzná *Crocidura niobe* Thomas, 1906, nese jméno mytologické postavy ze stejného okruhu. Thébská královna Niobé, která měla 7 synů a 7 dcer, se neprozřetelně vysmívala Latoně, že má jen dva potomky. Uražená Latona vyzvala své děti, aby ji pomstily. Sourozenci Apollón a Artemis všechny Niobiny děti zabil. Matka se žalem proměnila v kámen, který stále ronil slzy. Mimo africké bělozubky dala Niobé jméno také indonéské veverce niobe (*Lariscus niobe* Thomas, 1898; viz obr. 7) a kryse mechové (*Stenomys niobe* Thomas, 1906) z ostrova Papua-Nová Guinea. Bělozubka i hlodavci nesou na těle nezřetelné světlé skvrnky, které O. Thomasovi připomínaly slzy.

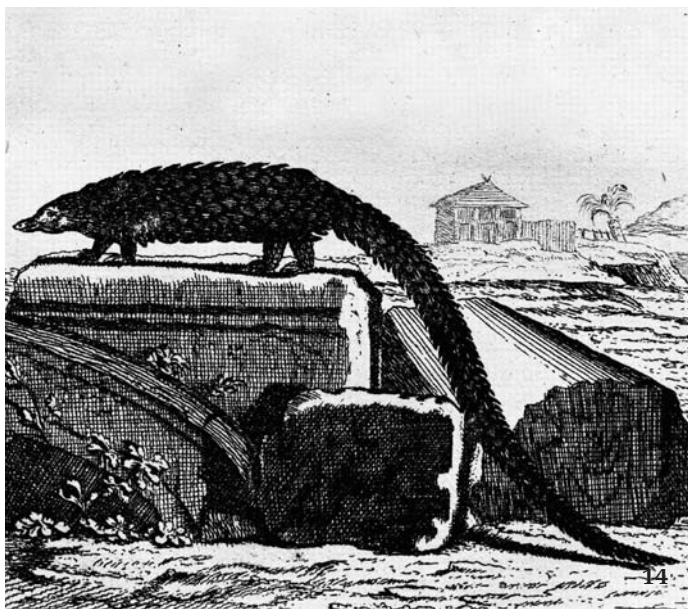
Apollónův syn Mopsos se proslavil jako věštec. V zoologické nomenklatuře po něm

zůstal název rodu letounů tadarid (*Mops Lesson*, 1842; a řada jmen odvozených – *Epomops* Gray, 1870, *Eumops* Miller, 1906, *Nyctinomops* Miller, 1902, atd.). Vnuček Dia, syn Diova syna a posla bohů Herma a bohyně lásky Afrodité, Hermafrodítos byl krásný mladík, do něhož se zamilovala pramenní nymfa Salmakis. Když se Hermafrodítos koupal v jejím pramenu, objala ho a jejich těla splýnula. Protože se u cibetek obtížně rozpoznává pohlaví, získal jeho jméno ovijec skvrnitý (*Paradoxurus hermaphroditus* Pallas, 1777; obr. 9) z jižní a východní Asie.

Zemská božstva

Bůh vína Dionýsos rád procházel se svou družinou různými kraji. Společnost to byla veselá a hluchá. Proto mu přezdívali také Iakchos (výskající). Však i jeho následovník, brazilský kosman bělovousý (*Callithrix jacchus* Linnaeus, 1758; obr. 8b) dělá pojmenování čest. V Dionýsově průvodu byli nejrozpustilejší Satyrové, kteří v lesích přepadávali a strašili lidi. Jejich jméno kdysi nosili dva lidoopi: orangutan (*Satyros Lesson*, 1840; nyní *Pongo Lacépède*, 1799) a šimpanz (*Satyros Mayer*, 1856; dnes *Pan Oken*, 1816). Jméno těchto výtržníků měl i asijský kaloň pobřežní (*Pteropus satyrus* Andersen, 1908; v současnosti *P. hypomelanus* Temminck, 1853).

Nejoblíbenějším Dionýsovým průvodcem se stal Silénos – malý, stále podnapilý tloušťák poněkud zanedbaného zevnějšku. Propůjčil své jméno indickému makaku lvímu (*Macaca silenus* Linnaeus, 1758; obr. 3). Unavený Silénos jednou zabloudil v královských zahradách ve Frygii. Sloužící přivedli domnělého tuláka ke králi Mídovi, ten v něm poznal Dionýsova oblíbence, pohostil ho a pak vrátil vděčnému bohu vína. Mohl si za odměnu přát cokoli. Chamtivý král chtěl, aby vždy proměňoval ve zlato všechno, čeho se dotkne. Brzy však zjistil, že by tak nemohl jíst ani pít, a žádnil, aby si bůh vzal dar zpět. Dionýsos ho poslal k řece Paktólos, kde se Mídás své prokleté schopnosti zbavil (dnes se tato turecká řeka jmenuje Sart Çayı a je stále zlatonosná). Jihoamerický tamarín žlutourký (*Saguinus midas* Linnaeus, 1758; viz obr. 10) má tělo celé černé, ale ruce zlaté

zbarvené. Jeho velké špičaté uši odkazují k další Mídově příhodě. Rozzlobený bůh Apollón krále vytahal za uši, a ty už mu zůstaly dlouhé. Dokladem jsou i africká a arabská tadarida *Tadarida midas* Sundevall, 1843 (někdy *Mops midas*), listonos bělohřdlý (*Lophostoma midas* Pelzeln, 1883; nyní *L. silvicolum* d'Orbigny, 1836) ze Střední a Jižní Ameriky, či asijský poddruh vrápence malého (*Rhinolophus hipposideros midas* Andersen, 1905).

Co bylo příčinou Apollónova hněvu na Mídu? Jasně zvítězil v hudební soutěži. Mistrně hrál na lyru, zatímco druhý soutěžící, lesní bůh a ochránce stád Pán jen neuměle foukal na flétnu. Přihlížejícímu Mídovi se ale Pánova hra zdála lepší – a proto byl potrestán. Chlupatý a potměšilý lesní bůh po sobě zanechal památku v pojmenování šimpanze (viz dříve). Jeho synové, rozčepýření Pániskové se ozývají ze jmen šimpanze bonobo (*Pan paniscus* Schwartz, 1929) a brazilského chápana černého (*Ateles paniscus* Linnaeus, 1758; obr. 8c). Pána připomíná ještě novoguinejská vakomyš rudobřichá (*Phascolosorex pan Stein*, 1932; v současnosti *P. doriae* Thomas, 1886), a krysa kaštanová (*Niviventer pan* Robinson a Kloss, 1914; nyní *N. fulvescens* Gray, 1847) ze severní Indie a jihovýchodní Asie.

Římským kolegou Pána byl zlomyslný Silvanus. Po něm se jmenuje severoafrický (a gibraltarský) makak magot (*Macaca sylvanus* Linnaeus, 1758; obr. 11). České vědecké jméno je odvozeno od označení biblického ďáblem vedeného národa Magog (Zjevení Janovo, kapitola 20, verš 8).

V přírodě řeckých mýtů pobíhalo mnoho nejrůznějších bytostí. Mezi vílami také lesní Hamadryady, nymfy jednotlivých stromů. V severovýchodní Africe a na Arabském poloostrově po nich zůstal pavián pláštěk (*Papio hamadryas* Linnaeus, 1758; viz obr. na 1. str. obálky).

Vodní božstva

Podle mořského boha Tritóna se kupodivu jmenuje suchozemský hlodavec. Důvodem je obrovitá postava boha a odtud pocházející anglická fráze „a Triton among the minnows“, doslova Tritón mezi střevlemi, přeneseně obr mezi trpaslíky. A tím je

právě východoasijský křeččík krysí (*Tscherkia triton* de Winton, 1899).

Přívětivý mořský bůh Néreus měl 50 dcer Néreoven, ztepilých obyvatelk pobřežních vod. Oprávněně se po nich nazývá poddruh vydry mořské (*Enhydra lutris nereis* Merriam, 1904), žijící u západního pobřeží Severní Ameriky od Mexika přes Kalifornii a Oregon ke státu Washington. Vrápenec nereidka (*Rhinolophus nereis* Andersen, 1905) žije na indonéských ostrůvcích Riau obklopených mořem a létá nad pobřežními vodami. Jedna z Néreoven – Thetis – dala jméno fregatě, která poprvé do Evropy přivezla exemplář australského klokana pademelona (*Thylogale thetis* Lesson, 1828), nazvaného po této lodi.

Otec Nérea Pontos byl bůh moře, ale také moře samo. Podle Ponta se nazývalo Černé moře a posléze jeho jižní pobřeží, kde se vyskytovala velká myš pontská, latinsky *ponticana*. Poté, co se s obchodními loděmi dostala do severní Itálie, říkali jí Benátčané pantegana. S dalším šířením lodní a také jinou dopravou pozměnila v 18. stol. na území Uher jméno na patkány. A přes slovenštinu byl už jen krok k Preslovu českému označení tohoto hlodavce. Invazi potkana (*Rattus norvegicus* Berkenhout, 1769; obr. 13) od Černého moře do střední Evropy tak můžeme sledovat nejen metodami přírodovědeckými, ale rovněž jazykově.

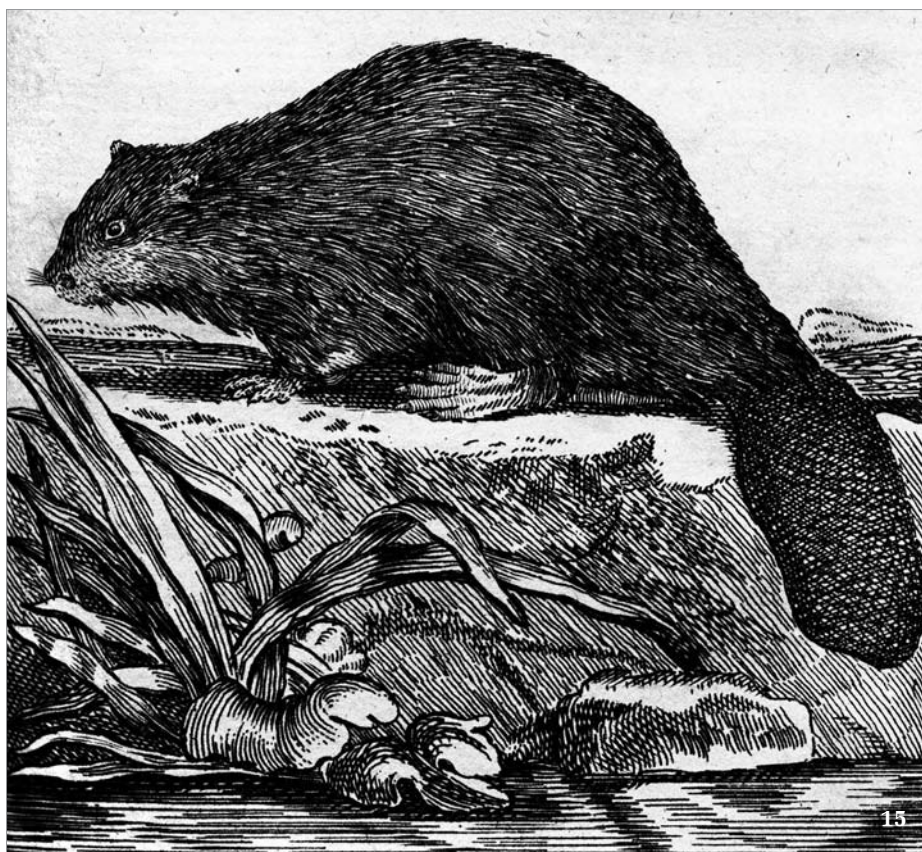
Mnoho dcer Ókeanoven měl prapůvodní bůh moře Ókeanos. Na paměť dvou z nich se jmenují kytovci elektra tmavá (*Peponocephala electra* Gray, 1846) z teplých vod oceánů podle Ělektry, a delfín Grayův (*Stenella clymene* Gray, 1850) z teplých vod Atlantského oceánu podle Klymeny.

Podsvětí božstva

Antické mýty podrobně popisují tehdejší představy o podsvětí a jeho obyvatelích. Hlavním bohem podsvětí byl Hádés, nebo také Plútón, v latinizované podobě Pluto. Příkladem savce pojmenovaného po vládci temnot je tmavě zbarvený peruánský poddruh tamarína bělovousého (*Saguinus mystax pluto* Lönnberg, 1926), a také tmavě hnědý filipínský netopýr *Saccolaimus saccolaimus pluto* Miller, 1910.

Manželka Háda se jmenovala Persefoné, u Římanů Proserpina. Po ní nese od poslední čtvrtiny 19. stol. jméno nově založené město Proserpine na severovýchodě Austrálie. Nedaleko od něho byl po 100 letech objeven dosud neznámý vačnatec. Dostal anglické jméno Proserpine Rock-wallaby, v češtině klokán východní (*Petrogale persephone* Maynes, 1982).

Obyvatelé podsvětí, z nichž někteří vycházeli (většinou v noci) i na svět pozemský, naháněli antickým Řekům a Římanům hrůzu. Jména podsvětí bytostí nosí proto zpravidla živočichové neobvyklého vzhledu nebo chování. Noční způsob života a zvláštní vzezření jsou příčinou označení luskouna (*Manis* Linnaeus, 1758; obr. 14) – Mánové byli duchové zemřelých předků. Podobní Lemurové jsou prototypem madagaskarských poloopic rodu *Lemur* Linnaeus, 1758 (obr. 5; a také odvozených jmen *Eulemur* Simons a *Rumpler*, 1988, *Hapalemur* I. Geoffroy, 1851, *Prolemur* Gray, 1870, ad.). Larové stojí za po-

jmenováním východoasijského gibona lar (*Hylobates lar* Linnaeus, 1771; obr. 12). Zde sehrála roli skutečnost, že Larové bývali vázání na určitá místa, která střežili – stejně jako gibbon lar neopouští svůj pevně vymezený okrsek.

V podsvětí měli své místo i trestanci, kupř. zločinný král Tantalos. Jeho jmenovcem se stal africký kočkodan obecný tantalus (*Chlorocebus aethiops tantalus* Ogilby, 1841; někdy uváděný jako samostatný druh kočkodan tantalus). Tantalův syn Pelops, dobyvatel řeckého poloostrova Peloponnésu (pod ním pojmenovaného), se objevuje v názvu poddruhu makaka ásámského (*Macaca assamensis pelops* Hodgson, 1841), který žije v severní Indii, Bangladéši a Nepálu.

Héroové

Pevné místo zaujímají v antických mýtech héroové – zpravidla smrtelní potomci bohů a jejich lidských partnerů, silní a odvážní, kteří konali neobyčejné skutky. Ve Spartě vyrůstal slavný lukostřelec a bojovník Kastór. Jméno ho výstižně charakterizuje (pochází z řeckého kekasmai, což znamená vynikám, jsem proslulý) a již v antice se užívalo jako označení pro bobra (*Castor* Linnaeus, 1758; obr. 15).

Nejtragičtější postavou řeckých mýtů je thébský král Oidipús, nevědomý vrah otce a manžel své matky. Nešťastného krále připomíná jihoamerický tamarín pinčí (*Saguinus oedipus* Linnaeus, 1758). Dříve se tento primát nazýval kosman oteklonohý, což odkazuje na královo jméno, neboť tomu byly jako dítěti zmrazeny nohy (Oidipús značí opuchlá noha). Němci v tamarínu pinčím viděli pro jeho „uměleckou kšticí“ hudebního skladatele Ference Liszta a dali mu jméno Lisztaffe (tedy Lisztova opice).

Velká skupina héroů je spojena s trojskou válkou. Na straně obránců Tróje pře-

15 Bobr (*Castor*), jmenovec héra Kastóra. Orig. G.-L. L. de Buffon (1777)

devším král Priamos a jeho syn Hektór. Oba se uplatňují v názvech poddruhů hulmana posvátného: *Semnopithecus entellus priam* Blyth, 1844, z jižní Indie a *S. e. Hector* Pocock, 1928, z Indie severní. Achilleův pobočník v útočícím řeckém vojsku Aiás, latinsky Ajax, dal jméno dalšímu poddruhu *S. e. Ajax* Pocock, 1928, žijícímu v Himálaji a jeho podhůří. Podle spojení Trójanů, thráckého krále Rhésa byl nazván severoindický rhesus (*Macaca rhesus* Audebert, 1798; nyní *M. mulatta* Zimmermann, 1780).

Řekové vracející se po dobytí Tróje zpět do vlasti prožili mnohá dobrodružství. Kráľe Odyssea zadržovala 7 let na svém ostrově Ógygia nymfa Kalypsó. Za její domov se považuje dnešní ostrov Gozo severozápadně od Malty. Po Kalypse byl pojmenován zdejší poddruh bělozubky sicilské (*Crocidura sicula calypso* Hutterer, 1991). Vrchního velitele Řeků Agamemnóna po návratu domů zavraždila manželka a její milenec. Pomstil ho syn Orestés, po němž byla nazvána veverka bornejská (*Callosciurus orestes* Thomas, 1895) a africká myš *Otomys orestes* Thomas, 1900. Důvodem bylo, že tito hlodavci žijí v horách a jméno Agamemnónova syna znamená horal. A závěrem si uvedme jednu nesympatickou postavu, užvaněného řeckého vojáka Thersíta. Jmenuje se po něm vríska – vá africká tadarida druhu *Mops thersites* (Thomas, 1903; obr. 8d).

Pozn. redakce: Vzhledem k výjimečnosti mezioborového tématu seriálu jsme se rozhodli respektovat přání autora a přepis jmen postav a některých dalších výrazů uvedených v článku proto neodpovídá současné pravopisné normě.